

Т. В. Хірова

кандидат філологічних наук, професор
в.о. декана гуманітарного факультету, професор кафедри журналістики
e-mail: hittvzhur@gmail.com, OCRID: 0000-0001-8430-8296
Національний університет «Запорізька політехніка»
вул. Університетська, 64, м. Запоріжжя, 69063, Україна

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОЄКТУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ В РАДЯНСЬКОМУ МЕДІАДИСКУРСІ

Мета статті. Розвідка спрямована на аналіз соціокомунікативної сутності «історичної пам'яті» як результату цілеспрямованого політичного впливу на соціальну комунікацію. Авторка ставить за мету розкрити механізми функціонування радянської «політики пам'яті», дослідити комунікаційні стратегії формування концептуальних моделей минулого та визначити роль інституційного (державного) ресурсу в процесі програмування масової свідомості.

Методологія дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході, що поєднує інструментарій соціальних комунікацій та постколоніальних студій. Застосовано метод аналізу документально-правових актів у сфері державного управління радянського періоду, а також контент-аналіз медійного наповнення, що формувало дискурс історичної пам'яті в межах державного замовлення. Дискурс-аналіз надав змогу виявити приховані маніпулятивні стратегії в офіційних текстах і медіаповідомленнях.

Результати. Доведено, що радянська політика пам'яті реалізовувалася через дві основні концептуальні моделі: «національну» (кероване виховання в межах дозволеного етнографізму) та «консолідуючу» (творення «радянського народу»). Встановлено, що основою соціокультурного проєктування було творення «соціальних ілюзій» – наративно завершених текстів, які штучно накладалися на історичну реальність. З'ясовано, що радянський комунікаційний простір функціонував як замкнута система «управління історією», де через стратегію «усереднення» реципієнта формувалася «людина соціального типу», позбавлена критичного мислення та національної самобутності.

Новизна полягає в тому, що на рівні соціокомунікативного підходу обґрунтовано трактування «політики пам'яті» як реальної технології політичного менеджменту, а не лише метафоричного концепту. Запропоновано нову класифікацію соціально-комунікаційних моделей пам'яті (маніпуляційні, конвенційні, штучно конструйовані, гібридизовані), що надає змогу глибше аналізувати механізми трансляції образів минулого в умовах державної монополії на інформацію.

Практичне значення. Результати дослідження можуть бути використані при розробці сучасних стратегій деокупації свідомості та протидії гібридним загрозам у медійній сфері. Матеріали статті мають значення для фахівців із державної політики пам'яті, політтехнологів, істориків та медіадослідників, які займаються питаннями подолання пострадянських ментальних стереотипів і зміцнення української національної ідентичності.

Ключові слова: історична пам'ять, комунікативні стратегії, медіадискурс, постколоніальні студії, соціальні ілюзії, управління історією.

I. Вступ

Протягом XIX–XX ст. українські терени були об'єктом жорсткої конкуренції різних версій історичної пам'яті. Російська, польська, румунська та угорська імперські моделі послідовно нав'язували українцям візію власної вторинності. Наслідком цього стала інтерналізація негативних проєкцій – комплексів «підлеглості», які глибоко укорінилися в колективному підсвідомому. Проте найбільш деструктивний вплив мала радянська тоталітарна система, яка за допомогою потужного інституційного ресурсу перетворила минуле на інструмент політичного управління. Використовуючи необмежений інституційний ресурс, радянська влада не просто коригувала факти, а створювала нову соціальну реальність. Ерік Гобсбаум у праці «Винайдення традиції» стверджує, що «держави штучно створюють історичні ритуали та наративи, щоб легітимізувати свою владу та створити відчуття тяглості там, де її насправді немає» [2]. Продовження цієї думки зустрічаємо в працях Г. Касьянова, який описує процес використання історії для легітимізації еліт від радянського до постсоціалістичного періоду. Причому держава, як зазначає дослідник, відбирає з минулого лише ті фрагменти, що виправдовують її нинішнє існування. На позначення цих процесів автор використовує термін «ретроспективна інженерія» [4, с. 24–25].

Актуальність пропонованого дослідження зумовлена тим, що ці конструкції до сьогодні культивуються в інформаційному просторі України, виступаючи тригерами суспільних конфліктів та

визначаючи поведінкові мотиви великих соціальних груп. В умовах збройної агресії РФ деконструкція цих маніпулятивних моделей є критично важливою для національної безпеки та ідентичності.

На думку Я. Примаченко, дослідити витoki цих конфліктів можливо лише в межах підходів, запропонованих історією повсякденності [7, с. 98]. Адже повсякденна радянська реальність, фіксована в численній документально-нормативній та літературно-мистецькій спадщині й відтворена в засобах масової інформації, заклала певні стереотипи мислення, з якими ми маємо справу до сьогодні. Відправною точкою цих процесів стала послідовна управлінська політика та безпосередня участь державного керівництва у формуванні основних дискурсів пам'яті. Оперуючи необмеженим інституційним ресурсом і використовуючи важелі державного управління, правляча еліта перетворила «історичну пам'ять» на інструмент політичних маніпуляцій та технологій, сформувавши самостійну сферу діяльності органів влади – «державну політику» пам'яті. «Влада завжди потребувала ретроспективної легітимізації і перспективного увіковічення, а суспільство у власному образі, знаннях про самих себе» [4, с. 194]. Важлива роль у цьому процесі покладалася на медійний сектор, що став ефективним засобом пропаганди та сприяв формуванню колективної радянської ідентичності, маргіналізуючи будь-які національні вияви.

Директивну функцію в напрямі реалізації державної політики пам'яті виконував ідеологічний апарат ЦК ВКП (б), нормативна база якого демонструє специфіку організації основних інформаційних потоків у суспільстві та відображає рівень комунікаційних стратегій держави в концепції творення «радянської консолідуючої моделі». Її ідеологічним підґрунтям було тотальне ототожнення «держави» та «нації» й формування спільного соціального концепту «радянський», що став основою творення нового колективного нарративу. Ефективність його поширення й заучування керувалася «зверху» широкомасштабною пропагандистською та агітаційною роботою, методологічне вдосконалення якої інституційно закріплювалося численними декретами й розпорядженнями («Про постановку пропаганди», 1903 р.; «Про пропаганду і агітацію», 1905 р.; «Про пропаганду», 1917 р.; «Про політичну пропаганду і культурно-освітню роботу на селі», 1919 р.; «Про пресу і пропаганду», 1922 р.; «Про пропагандистську роботу на найближчий час», 1934; «Про організацію науково-освітньої пропаганди», 1945 р. та ін.). Таким чином, радянський комунікаційний простір можна схарактеризувати як закритий одноосібний простір «управління історією». Відсутність конвенції між основними учасниками комунікаційних відносин стала провідною ознакою маніпулятивних стратегій радянського керівництва, формою тотального контролю за масовою свідомістю на шляху формування нового типу суспільства.

Наслідки цієї широкомасштабної та послідовної роботи є об'єктом уваги сучасних постколоніальних студій різних наукових шкіл, що репрезентують міждисциплінарні дослідження в межах подолання пострадянської масової свідомості. Методологічно ці дискусії пов'язані з англомовною традицією вивчення (пост)колоніалізму. Першими про стійкі конотації між російським імперіалізмом та радянським колоніалізмом почали писати українські історики в діаспорі ще у 1950–1960-ті рр. Серед українських дослідників у діаспорі, що приділяли увагу комунікаційним аспектам формування радянської «політики пам'яті», варто згадати С. Величенка, Дж. (Григорія) Грабовича, С. Єкельчика, А. Камінського, М. Кирчаніва, М. Павлишина, Е. Томпсон, М. Шкандрія та ін. Питанням побутування національної історичної пам'яті, комунікаційним прийомам її корегування й трансляції в умовах радянської та пострадянської доби присвячена низка праць українських і зарубіжних дослідників, таких як: К. Ваннері, І. Гирич, С. Грабовський, В. Карпенко, В. Ковпак, Ю. Колісник [6], В. Кулик, Б. Потятиник, Г. Почепцов, М. Рябчук, Т. Снайдер, М. Скуленко, Т. Хітрова [9; 10], Т. Ящук та ін. Вагомий внесок у вивчення технологій ідеологічного впливу зробив Ю. Каганов, який у своїх розвідках обґрунтував процес конструювання радянського культурного простору як цілісної системи маніпуляційного спрямування. Дослідник наголошує на ролі інституційних фільтрів та ідеологічного патронату над медіасферою, що дозволяло владі створювати гомогенне інформаційне середовище, позбавлене національних автентичних контекстів [3, с. 5]. Незважаючи на значну кількість історичних розвідок, питання соціокомунікативної природи історичної пам'яті як продукту цілеспрямованого політичного проектування залишається недостатньо розробленим.

II. Постановка завдання та методи дослідження

Стаття присвячена аналізу соціокомунікативної сутності «історичної пам'яті» як результату цілеспрямованого політичного впливу на соціальну комунікацію. Авторка ставить за мету розкрити механізми функціонування радянської «політики пам'яті», дослідити комунікаційні стратегії формування концептуальних моделей минулого та визначити роль інституційного (державного) ресурсу в процесі програмування масової свідомості.

Методологія дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході, що поєднує інструментарій соціальних комунікацій та постколоніальних студій. Застосовано метод змістовно-інституційного аналізу – моніторинг декретів, резолюцій та постанов ВКП(б) як директивної бази «управління історією», а також контент-аналіз медійного наповнення, що формувало дискурс історичної пам'яті в межах державного замовлення. Дискурс-аналіз надав змогу виявити приховані маніпулятивні стратегії в офіційних текстах і медіаповідомленнях.

III. Результати

На сьогодні в науковій комунікації є недостатньо розробленим питання соціокомунікативної сутності «історичної пам'яті» як результату політичного впливу на соціальну комунікацію. Такий

підхід надає змогу говорити про «політику пам'яті» без лапок, які підкреслюють метафоричну природу цього концепту. Тому одним із найбільш перспективних напрямів сучасних досліджень вважаємо аналіз соціально-комунікаційних моделей «історичної пам'яті» (маніпуляційних, конвенційних, традиційних, генетичних, штучно конструйованих, гібридизованих та ін.), технологій трансляції образів минулого в прагматичних концепціях радянської «політики пам'яті», де абсолютним монополістом виступала держава.

Конструювання концептуальних моделей пам'яті, їх дискурсивна ретрансляція в маси стала основним інституційним засобом організації радянського комунікаційного простору й дієвим механізмом впливу на формування колективної історичної свідомості та корегування національних версій історичної пам'яті. З погляду побудови комунікаційних стратегій радянський інформаційний простір являв собою тоталітарну модель соціокультурного проектування, деструктивний характер якої був зумовлений тотальним знищенням та нівелюванням опозиційних комунікаційних стратегій. Репрезентуючи, таким чином, закритий (дискретний) тип континууму розуміння, який базувався на принципі солідарності та довіри з боку аудиторії й був зручною формою програмування історичної свідомості.

Основою радянського соціокультурного проектування й механізму формування концептуальних моделей пам'яті було намагання партійних ідеологів відобразити життя в текстах законодавчих записів. Таким чином створювалися «соціальні ілюзії», які у формі нарративно завершених текстів «накидалися» на історичну реальність та культивувалися в численних медіадискурсах шляхом централізованої ідеологічно-пропагандистської роботи. Наприклад, для того щоб сформувати видимість народолюбства, радянська пропаганда виголошувала все від імені народу й у його «інтересах», роз'яснюючи чергові завдання партії як необхідні засоби поліпшення життя народу. Методологічні основи конкретних завдань пропаганди, як і основні суб'єкти реалізації «політики пам'яті», чітко визначалися нормативними резолюціями ВКП(б) [1]. Аналіз документальної бази дає можливість констатувати, що інструментом публічної репрезентації були: кіно, радіо, газети, стінні газети, концерти, театральні вистави, клуби, виробничі наради, відкриті збори осередків, робота «індивідуалістів», живий зв'язок з масами у виробничій, освітній та культурних сферах.

Типологічні орієнтири преси, її пропагандистський інструментарій і дискурсивні форми репрезентації «соціальних ілюзій» закріплювалися інституційно в численних декретах, резолюціях, постановках та інструкціях, зокрема: «Про партійну і радянську пресу» (1917 р.), «Про пресу і пропаганду» (1922 р.), «Про пресу» (1924 р.), «Про керівництво радіомовленням» (1927 р.), «Про поліпшення якості і збільшення обсягу республіканських, крайових та обласних газет» (1945 р.); в окремих публікаціях державних лідерів: «Про характер наших газет» (В. Ленін «Правда». – № 202. – 1918, 20 вересня). Інституційне підпорядкування й тотальний контроль за медіа був пов'язано творення уявлення про те, що духовні процеси визначають самі себе, для нього характерні уявний критицизм, суб'єктивізм і фабрикація причинно-наслідкових зв'язків, телеологізм, некритичність при осмисленні історичних форм свідомості» [7, с. 5].

Аналіз урядової документації свідчить, що радянська політика пам'яті прямо залежала від національної політики керівної еліти та соціально-ідеологічних трансформацій. З одного боку, вона сприяла формуванню національних ідентичностей, а з іншого – досить послідовно проводила курс на створення єдиної радянської спільноти. Саме ці керівні стратегії стали основою формування радянських концептуальних моделей пам'яті. «Результатом першої тенденції було те, що у масовій свідомості на тлі пропаганди інтернаціоналізму вкорінювалися норми націоналізму» [5, с. 2]. Зокрема, важливою стратегією впливу на історичні форми свідомості з метою формування радянської версії української історичної пам'яті був той факт, що українська мова в СРСР (на відміну від імперської Росії) формально не заборонялась, але досконала система освітніх, пропагандистських, адміністративних заходів успішно маргіналізувала її функціонування. Проголошення національних засад державного будівництва було важливим дискурсивним засобом протиставлення імперського нарративу радянському, комунікативні аспекти якого закріплювалися нормативно й масового тиражувалися за допомогою пропагандистського арсеналу. Наприклад, у резолюції до XII з'їзду КП(б) у розділі «До національного питання» зазначено: «Розмови про переваги російської культури і висунення положення про неминучість перемоги більш високої російської культури над культурами більш відсталих народів (українською, азербайджанською, узбецькою, киргизською та ін.) є не чим іншим, як спробою закріпити панування великоруської національності» [1, с. 128]. Так, з прямим посиланням на документ і його цитуванням у газетах «Правда» і «Комуніст» за 1923 р. було опубліковано понад 160 матеріалів, що засуджували великоросійську і позитивно тлумачили «прогресивну» радянську національну політику.

Важливим засобом формування «національної» концептуальної моделі пам'яті було культивування в масовій свідомості інверсій національних стереотипів – автостереотипів, негативного уявлення про самих себе, які вписувалися в публічний дискурс і актуалізувалися за допомогою низки ідеологем, що формували світогляд залежності й меншовартості. «В питанні про те, хто є носієм волі нації, КП(б) стоїть на історично-класовій точці зору, зважаючи на те, на якому ступені її історичного розвитку стоїть дана нація: на шляху від середньовіччя до буржуазної демократії чи від буржуазної демократії до радянської або пролетарської демократії. Тільки при такій політиці

можливе створення умов для дійсно тривкої, добровільної єдності національно різнорідних елементів» [1, с. 72]. Український досвід абсолютно вкладався в окреслену теоретичну парадигму.

«Великий поворот» у винайденні концептуальної моделі радянської політики пам'яті відбувся у 1930-х рр., коли партійне керівництво змінює курс від пролетарського інтернаціоналізму до індустріалізації. «Пережитки капіталізму в свідомості людей далеко більш живучі в галузі національного питання, ніж в будь-якій іншій галузі. Вони більш живучі, тому що мають можливість добре маскуватися в національному костюмі. Багато хто думає, що гріхопадіння Скрипника є поодиноким випадком, виняток з правил. Це не вірно, Гріхопадіння Скрипника і його групи в Україні не є виняток» [1, с. 301]. «Ухил до націоналізму є небезпечним у республіках з кількома національностями, де воно набуває форм ухилу до шовінізму (Україна, Азейбарджан, Грузія). Ухил до націоналізму утруднює справу згуртування пролетаріату різних національностей» [1, с. 131]. «Боротьба з націоналістичними пережитками і насамперед з шовіністичними формами цих пережитків є черговим завданням нашої партії» [1, с. 129]. Такі заклики посилюють різноманітні етнічні фобії, до класових ворогів зараховуються всі, хто в той чи інший спосіб намагався зберігати свою ідентичність, протидіючи радянсько-російсько-комуністичній уніфікації. Концепт «буржуазний націоналізм» стає своєрідним ідеологічним ярликом і кримінальним звинуваченням. «Особливо це стосується України, де різноманітні декрети утверджували «інтернаціоналістські» цінності, тимчасом як таємна поліція завзято викоринювала «буржуазний націоналізм». Термін ефективно використовувався для знищення будь-яких «націоналістичних» сентиментів разом із їхніми носіями, а також для тотальної дискредитації ледь не всіх українських діячів» [8].

Передвоєнний та воєнний періоди радянської історії характеризуються черговою зміною комунікаційних стратегій партійних ідеологій у «національній» концептуальній моделі пам'яті. Їх емпіричною основою стали не лише нові керівні постанови (від 3 та 6 липня 1941 р.), а й перформативні ресурси медіапропаганди. У публічному дискурсі формулою успіху цієї кампанії стало поєднання процесу реабілітації національних героїв з тиражуванням національно-патріотичних концептів: «великий український народ», «священна українська земля», «свободолюбіві українці», «незламний народ», «Сини і доньки Великої України!».

У післявоєнний період вектор державної політики пам'яті більше схиляється до спільної радянської концептуальної моделі, основною тенденцією якої було формування громадянської нації на засадах «пролетарського інтернаціоналізму» та «радянського патріотизму». Від початку її керівна стратегія полягала у «вихованні» загальнорадянської свідомості через актуалізацію ідеологем: «дружба народів», «братерські народи», «спільна коліска», «віковічне братерство», «радянський народ», «радянський патріотизм», «братерський союз», «непорушний союз» тощо. Семантичне поле радянської нарації в перші десятиліття було представлене превалюванням дискурсів спільності українсько-російського походження, взаємної боротьби; консолідуючими історичними епізодами, які допомагали конструювати спільну дорадянську й радянську історичну пам'ять, заперечуючи «попередню» українську. У роки Другої світової війни історична нарація в радянській концептуальній моделі пам'яті будувалася на індивідуальних та колективних героїчних вчинках і подвигах, самовідданій праці людей у тилу тощо. У пізніших текстах героями нарації ставали видатні радянські діячі, вчені – символи колективної радянської історичної пам'яті. У публічній сфері превалювали концепти «розвитку», «прогресу», «будівництва», «перемоги», «досвіду» тощо.

На відміну від попередньої, нарративна основа згаданої концептуальної моделі пам'яті формувалася на директивному рівні й напряду залежала від актуальних суспільно-політичних завдань партійних ідеологів. Її емпіричною базою був модус соціальної пам'яті, який виявився в накопиченні спільного життєвого та професійного досвіду, матеріальних і духовних цінностей як основного ресурсу творення «соціальних ілюзій» та мобілізуючого засобу до виконання чергових керівних завдань економічної й політичної унітарності держави. Важливою комунікаційною стратегією реалізації радянської концептуальної моделі пам'яті стало культивування стереотипного мислення як зручної форми колективного «заучування». Масофікації спільного радянського нарративу сприяло інституційне підпорядкування публічної сфери, зокрема ЗМІ, як важливого засобу реалізації керівних постанов та пропагандистських інструкцій.

Стратегія усереднення стала основним засобом конструювання комунікативного портрету «ідеального» реципієнта («формовки людини соціального типу») у радянській концептуальній моделі пам'яті, стандарти якої закріплювалися партійними ідеологами в численних нормативних актах і культивувалися в усіх сферах суспільно-політичного, професійного й культурно-освітнього життя. Процес «формовки» був необхідним етапом у конструюванні радянської цільової комунікації, що ґрунтувалася на солідарності та довірі масової аудиторії, акумулюючи таким чином нову колективну творчість у межах єдиного історичного нарративу.

Стереотипізовані установки негативного ставлення до всього позарадянського (з маркуванням конкретних внутрішніх і зовнішніх явищ) формулювалися на керівному рівні й нарративно закріплювалися в численних звітах, резолюціях, постановках тощо. Як зазначає Ю. Каганов, таке «культурне проектування» було спрямоване на повну ізоляцію радянського суб'єкта від альтернативних смислових полів [3, с. 43]. Провідною комунікаційною стратегією формування радянської моделі пам'яті стала перманентна боротьба з ідеологічними «ухилами», що заважали будівництву нового суспільства. Цей процес корелює з концепцією Е. Гобсбаума про «винайдення

традиції»: через штучну ритуалізацію та впровадження консолідуючих символів держава конструювала специфічну історичну тяглість, покликану легітимізувати тоталітарний лад. «У зв'язку із загостренням класової боротьби в країні, активізацією у лавах партії національних ухилив у бік великодержавного і місцевого шовінізму, партія повинна посилити боротьбу з обома ухилами, що послаблюють єдність народів ССРСР і грають на руку інтервенції» [1, с. 267].

Критика та зображення негативного образу капіталістичних країн стали основою протиставлення ідеологічних концепцій «капіталізм – соціалізм» і формування в медійній сфері антибуржуазного дискурсу: «Непримиренна суперечність між процесом господарського об'єднання народів і імперіалістичними способами цього об'єднання визначила нездатність, безпорадність, безсилість буржуазії знайти правильний підхід до розв'язання національного питання. Неминучі конфлікти і війни, розпад старих колоніальних і багатонаціональних держав... говорять про нестійкість і нетривкість багатонаціональних буржуазних держав» [1, с. 125].

Антирелігійна полеміка й організована пропаганда атеїзму в публічному секторі були засобом творення нового типу консолідації масової свідомості в радянській концептуальній моделі пам'яті: «Робота партії по остаточному зруйнуванню релігійних вірувань ускладнюється значним ростом деяких сект, верхівки яких ідейно зв'язані з певними елементами європейської і американської буржуазії. Населення Союзу республік досі майже недоторканими зберегло численні, зв'язані з релігією середньовічні забобони, використовувані до контрреволюційних цілей, необхідно виробити форми і методи ліквідації цих забобонів, враховуючи особливості різних національностей» [1, с. 133]. У медійному дискурсі цей процес відображався протиставленням ідеологічних маркерів «середньовічні фанатики», «мракобіси» – «прогресивному радянському громадянину».

IV. Висновки

Підсумовуючи проведене дослідження, можна стверджувати, що радянська політика пам'яті поставала не просто як ідеологічна надбудова, а як складна й багатогранна соціокомунікативна технологія проектування ідентичності, що реалізовувалася через системний вплив на масову свідомість. Функціонування цієї технології базувалося на абсолютній монополії на інтерпретацію минулого, жорстко закріпленій на інституційному рівні, а також на цілеспрямованому конструюванні штучних наративів, або «соціальних ілюзій», що покликані були замінити реальний історичний досвід суспільства вигідними владі концептами. Важливу роль у цьому процесі відіграло маніпулятивне використання медіаресурсів, яке надало змогу сформувати дискретний тип континууму розуміння, де лояльність аудиторії забезпечувалася через механізми сугестії та усереднення комунікативного портрета реципієнта. Наслідки такої тривалої та послідовної стратегії сформували в українському соціумі й інерційну ворожість до західних цінностей, що залишається джерелом суспільних конфліктів і наразі. У зв'язку із цим перспективи подальших наукових розвідок лежать у площині семантичного декодування радянських символів, а також у розробці дієвих стратегій комунікативної реабілітації національної пам'яті як фундаментальної умови зміцнення ідентичності та протидії сучасним гібридним викликам.

Список використаної літератури

1. Агітація і пропаганда в рішеннях та документах ВКП(б) / упоряд. : С. С. Зоріна, Є. П. Ворошилова. Київ : Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1950. 568 с.
2. Винайдення традиції / за ред. : Е. Гобсбаума, Т. Рейнджера ; пер. з англ. М. Климчука. Київ : Ніка-Центр, 2005. 448 с.
3. Каганов Ю. Конструювання «радянської людини» (1953–1991): українська версія. Запоріжжя : Інтер-М, 2019. 432 с.
4. Касьянов Г. Past Continuous: історична політика 1980-х–2000-х. Україна та сусіди. Київ : Laugus : Антропос-Логос-Фільм, 2018. 420 с.
5. Кисла Ю. Конструювання української історичної пам'яті в УРСР впродовж сталінського періоду. *Політ.ua*. 2010. URL: <http://polit.ua/articles/2010/09/29/memory.html> (дата звернення: 16.01.2026).
6. Колісник Ю. Формування суспільної свідомості журнальною періодикою УРСР (1950–1980 рр.) : монографія. Київ : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т журналістики, 2008. 290 с.
7. Примаченко Я. Проблеми формування історичної пам'яті в сучасній Україні (на прикладі конфлікту довкола питання визнання ОУН і УПА воюючою стороною в Другій світовій війні). С. 98–100. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-2464-02-3/29.pdf> (дата звернення: 16.01.2026).
8. Рябчук М. Колоніальна спадщина і советська спадковість: парадокси десоветизації. *Ex libris : українська електронна бібліотека*. URL: <http://exlibris.org.ua/riabczuk/r10.html> (дата звернення: 16.01.2026).
9. Хітрова Т. Національний контекст формування радянської історичної свідомості засобами друкованої пропаганди. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2011. № 1. С. 98–101.
10. Хітрова Т. Концепція формування «історичної свідомості» в радянській соціокомунікаційній парадигмі. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2011. № 3. С. 17–21.

References

1. *Agitatsiia i propaganda v rishenniakh ta dokumentakh VKP(b)* [Agitation and Propaganda in Decisions and Documents of the VKP(b)]. (1950). S. Zorina, & Ye. Voroshylova (Eds.). Kyiv: Derzhpolitvydav URSR [in Ukrainian].

2. Hobsbawm, E., & Ranger, T. (Eds.). (2005). *Vynaidennia tradytsii* [The Invention of Tradition]. Kyiv: Nika-Tsentr [in Ukrainian].
3. Kahanov, Yu. (2019). *Konstruiuvannia «radianskoi liudyny» (1953–1991): ukrainska versiiia* [Constructing the «Soviet person» (1953–1991): Ukrainian version]. Zaporizhzhia: Inter-M. [in Ukrainian].
4. Kasyanov, G. (2018). *Past Continuous: istorychna polityka 1980-kh–2000-kh. Ukraina ta susydy* [Past Continuous: historical politics of the 1980s–2000 s. Ukraine and neighbors]. Kyiv: Laurus, Antropos-Lohos-Film [in Ukrainian].
5. Kysla, Yu. (2010). *Konstruiuvannia ukrainskoi istorychnoi pamiaty v URSSR vprodovzh stalinskoho periodu* [Constructing Ukrainian historical memory in the UkrSSR during the Stalinist period]. *Polit.ua*. Retrieved from <http://polit.ua/articles/2010/09/29/memory.html> [in Ukrainian].
6. Kolisnyk, Yu. (2008) *Formuvannia suspilnoi svidomosti zhurnalnoiury periodykoiu URSSR (1950–1980 rr.)* [Formation of public consciousness by magazine periodicals of the Ukrainian SSR (1950–1980)]. Kyiv: Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka, In-t zhurnalistyky [in Ukrainian].
7. Prymachenko, Ya. (2010). Problemy formuvannia istorychnoi pamiaty v suchasni Ukraini (na prykladi konfliktu dovkola pytannia vyznannia OUN i UPA voiuuchoiu storonoiu v Druhii svitovii viini) [Problems of formation of historical memory in modern Ukraine (on the example of the conflict over the issue of recognition of the OUN and UPA as a belligerent party in the Second World War)] (pp. 98–100). Retrieved from <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-2464-02-3/29.pdf> [in Ukrainian].
8. Riabchuk, M. *Kolonialna spadshchyna i sovietska spadkovist: paradoksy desovietizatsii* [Colonial legacy and Soviet continuity: paradoxes of de-Sovietization]. *Ex Libris: Ukrainian Electronic Library*. Retrieved from <http://exlibris.org.ua/riabczuk/r10.html> [in Ukrainian].
9. Khitrova, T. (2011). Natsionalnyi kontekst formuvannia radianskoi istorychnoi svidomosti zasobamy drukovanoi propahandy [The national context of the formation of Soviet historical consciousness through printed propaganda]. *Derzhava ta rehiony. Seriiia: Sotsialni komunikatsii*, 1, 98–101 [in Ukrainian].
10. Khitrova, T. (2011). Kontseptsiiia formuvannia «istorychnoi svidomosti» v radianskii sotsiokomunikatsiini paradyhmi [The concept of the formation of «historical consciousness» in the Soviet socio-communication paradigm]. *Derzhava ta rehiony. Seriiia: Sotsialni komunikatsii*, 3, 17–21 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 16.02.2026.

Received 16.02.2026.

Khitrova T. Technologies of Socio-Cultural Engineering of Historical Memory in Soviet Media Discourse

The purpose of the article is to analyze the socio-communicative essence of «historical memory» as a result of purposeful political influence on social communication. The author aims to reveal the functional mechanisms of the Soviet «politics of memory», explore the communication strategies for forming conceptual models of the past, and determine the role of institutional (state) resources in the process of programming mass consciousness.

The research methodology is based on an interdisciplinary approach that combines the tools of social communication and postcolonial studies. The study employs the method of analyzing legal and regulatory acts in the sphere of state administration of the USSR period, monitoring the public activities of ideological institutions, and conducting content analysis of media content that shaped the historical memory discourse within the framework of state orders. Discourse analysis facilitated the identification of hidden manipulative strategies in official texts and media messages.

Research results. It is proven that the Soviet politics of memory was implemented through two main conceptual models: the «national» model (controlled upbringing within the limits of permitted ethnographism) and the «consolidating» model (the creation of the «Soviet people»). It is established that the basis of socio-cultural engineering was the creation of «social illusions» – narratively complete texts that were artificially superimposed on historical reality. It is found that the Soviet communication space functioned as a closed system of «history management», where a «socially-typed individual», deprived of critical thinking and national identity, was formed through the strategy of «averaging» the recipient.

The novelty of the study lies in the fact that, for the first time within a socio-communicative approach, the interpretation of «politics of memory» as a real technology of political management, rather than just a metaphorical concept, is substantiated. The author proposes a new classification of socio-communication models of memory (manipulative, conventional, artificially constructed, hybridized), which allows for a deeper analysis of the mechanisms for transmitting images of the past under the conditions of a state monopoly on information.

The practical significance. The results of the study can be applied in developing modern strategies for the de-occupation of consciousness and countering hybrid threats in the media sphere. The materials of the article are valuable for specialists in state memory policy, political technologists, historians, and media researchers involved in overcoming post-Soviet mental stereotypes and strengthening Ukrainian national identity.

Key words: historical memory, communication strategies, media discourse, postcolonial studies, social illusions, management of history.